

## ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ.

### Ἀπολογία Θ. Φαρμακίδου,

Θεωροῦμεν μέγα δύστύχημα τὰς περὶ θρησκείας συζητήσεις καὶ τοὺς περὶ πίστεως διαπληκτισμούς. Ἐὰν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν συμβεβηκότων ἐπικαλούμεθα πάντοτε τὴν πάλην τῆς συζητήσεως καὶ τῆς αὐστηροτέρας κατακρίσεως, εἴτε διὰ τὴν προκύπτει ἐκ τῆς συγκρούσεως τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, εἴτε διὰ τὴν ἐξελέγχονται τὰ κυβερνητικὰ ἔργα τεκταινόμενα ὑπὸ τὸ σκότος τῆς ἐχεμυθίας, ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν ὅμως, ὅπου τὸ πῖ σ τ ε υ ε καὶ μὴ ἔ ρ ε ὕ ν α, κλείει τὴν θύραν τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἀνοίγει τὴν καρδίαν εἰς λατρείαν καὶ εἰς κατάνυξιν, προκρίνομεν πάντοτε τὴν σιωπὴν. Διὰ τὴν ἡ πάλιν αὕτη περὶ τῶν θρησκευτικῶν πραγμάτων;— Διὰ τὴν σχέσιν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, σχέσιν μυστηριώδη, τὴν φαρμακεύωμεν μὲ τὴν θραστείαν καὶ ἱταμὴν συζήτησιν;

Ἄλλ' ἀφοῦ ὑπάρχει ἡ περὶ θρησκευτικῶν συζήτησις, καὶ τὸ χεiriστον ἀναμίγνυται μὲ τὰ καθ' ἡμέραν ἀνανεούμενα πολιτικὰ συμβεβηκότα, ἀναγκαζόμεθα τὴν καταγράφωμεν τὰ γεννήματα τοῦ πολέμου αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος καθὼς ὅλοι οἱ θρησκευτικοὶ πόλεμοι ὑποκρύπτουν πολιτικῶν ἀρχῶν ἀξιώσεις καὶ τεχνάσματα, ἀφήνοντες τὴν εὐθύνην τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου εἰς τοὺς ἀ ρ ξ α μ έ ν ο υ ς χ ε ι ρ ῶ ν ἀ δ ί κ ω ν.

Ἡ ἀπολογία τοῦ Κ. Φαρμακίδου καθὼς καὶ τὰ προεκδοθέντα συγγράμματα τοῦ θέλουσιν διασωθῇ ὡς ναυάγια ἀπὸ τὸν κατακλεισμόν τῆς λήθης, ἡ ὁποία καταπνίγουσα ὅλα τὰ πάθη καὶ περιπαίζουσα τὰς πλέον ἀκαμάτους προσπάθειας, μόλις ἐπιτρέπει εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἱστοριογράφους τὴν συλλάβωσι μερικὰ ἔχνη, μερικὰ πατήματα τῶν παρελθόντων χρόνων, τὰ ὁποῖα τοὺς χρησιμεύουν εἰς τὸ τὴν καταμετρήσωσι τὸ ἀνάστημα τῶν ἀνθρώπων τῆς

ἐποχῆς, τὴν ὁποίαν ἐξιστοροῦσιν. Ἄλλ' αὐτὰ τὰ νανάγια δὲν θέλουν εἶναι ἀκλεῆ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, μήτε στερημένα περιεργείας καὶ χάριτος. Ἡ Γαλλία γελᾷ βεβαίως μὲ τοὺς ἀσπὸνδους πολέμους τοῦ Ἰανσενισμού κατὰ τῶν ἀντιπάλων αἱρέσεων, ἀλλ' ἀναγινώσκει τὰς ἐπαρχιακὰς ἐπιστολὰς τοῦ Πασκάλ καὶ τὰς τιμᾷ ὡς ἐν τῶν πολυτιμωτέρων τεχνουργημάτων τῆς φιλολογίας τῆς.

Δὲν θέλω μὲ παιδαριώδη πτωχαλαζωνεῖαν νὰ παραβάλω τὸ ἐπικρινόμενον σύγγραμμα μὲ τῆς Γαλλίας τὸ ἀριστούργημα, ἀλλ' αἱ πλέον τολμηραὶ παρομοιώσεις φυλάττουν πάντοτε τὴν ἀναλογίαν τῶν δύο παραβαλλομένων ὄρων.

Ἀφορμὴ τῆς ἀπολογίας ἦτον ἡ μετάθεσις ἀπὸ τὴν γραμματεῖαν τῆς Συνόδου εἰς τὴν φιλολογικὴν σχολήν. Ὁ συγγραφεὺς ἀπολογούμενος ἀναγκάζεται νὰ ἰδιοβιογραφήσῃ δηλ. νὰ διέλθῃ τὴν δυσκολωτέραν δοκιμασίαν τῆς δημοσιότητος. Ἐντὸς τῆς συντόμου αὐτῆς ἐξιστορήσεως τῶν καθ' ἑαυτὸν, δὲν εὐρίσκει τις ἐκτίμησιν τῶν ἰδίων πράξεων, μήτε ἐγκώμια ἀνερυθρίαστως ἀποδιδόμενα εἰς ἑαυτὸν ἀλλ' ἀπολογίαν κατὰ δύο κατηγοριῶν ἀσεβείας καὶ τῆς δραπετεύσεως κατὰ τὸν ἀγῶνα ὡς πρὸς τὰ ἄλλα ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν τῶν φίλων καὶ συνεργῶν του.

Ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, δὲν μένει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Κ. Φαρμακίδης φοιτητῆς, καθηγητῆς τῆς Θεολογίας, ἐφημεριδογράφος καὶ δημόσιος λειτουργὸς διέμεινε πάντοτε τέκνον τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Περὶ τὴν ἀτομικὴν αὐτὴν ἀπολογίαν περιερέφονται ζητήματα πλήρη σπουδῆς. Ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ὑποκύπτει δογματικῶς εἰς ἐνότητα, καθὼς ὁ καθολικὸς κόσμος ἐπισκιάζεται ὁλόκληρος ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ πάπα; ἢ πολλαὶ ἐκκλησίαι ἴσαι καὶ ἀδελφαὶ δύνανται νὰ συνυπάρχωσιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Χριστοῦ τοῦ μόνου ἀρχηγοῦ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας; Τὸ ζήτημα αὐτὸ λυθὲν πραγματικῶς δι' αὐτῆς τῆς διακηρύξεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτονομίας μας, δικαιολογεῖται ἐπιστημονικῶς παρὰ τοῦ Κ. Φαρμακίδου.

Συζητείται ὕστερον ἂν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες ἐπιτρέπουν τῶν Γραφῶν τὴν μετάφρασιν· καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο λύεται καταφατικῶς κατ' εὐτυχίαν, λέγομεν, κατ' εὐτυχίαν, ὅχι διότι θεωροῦμεν ἀρίστας ὅλας τὰς μεταφράσεις τῶν Γραφῶν, αἱ ὁποῖαι συχνὰ παρέφθειρον τὸ σεμνὸν καὶ ἔνθεον τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ διότι ἡθέλομεν θεωρήσει ὡς προσβολὴν κατὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ κατὰ τῆς πίστεώς μας τὸ νὰ λογίζεται ὡς ἀλλοιουμένη ἢ ἀλήθεια, διότι ἐκ νέου μεταφέρεται εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον Ἑβραϊκὸν κείμενον.

Ὁ Κ. Φαρμακίδης ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εὕρισκε σύμφωνον τὸν ἐπισημότατον τῆς Ῥωσσίας Θεολόγον Πρόκοποβιτς διαπρέψαντα ἐπὶ τοῦ Μεγάλου Πέτρου καὶ ἀνεγερθέντα καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς προεδρικῆς καθέδρας τῆς Ῥωσικῆς Συνόδου. Τί ἄραγε θέλουν ἀντιτάξει οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Κ. Φαρμακίδου ὡς πρὸς τοῦτο· ἡμποροῦν νὰ ἀρνηθῶν τὸ κράτος τόσον βαρείας δοξασίας, ἢ θέλουν τιμωρυχήσει τὸν ἔνδοξον τοῦτον νεκρὸν διὰ νὰ τὸν καθυβρίσουν μὲ ἀναθέματα μετὰ θάνατον κατ' αὐτοῦ ἐκτοξευόμενα.

Ἐκτὸς τῶν ζητημάτων τούτων ἑξιστορεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν παρέργῳ ἀναφέρεται τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Μάουρερ, ὁ ὁποῖος γράφων περὶ Ἑλλάδος ἡθέλησεν ὅλα τὰ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του συμβεβηκότα μετριοφρόνως νὰ οἰκαιοποιηθῇ.

Ἡ ἀπολογία τοῦ Κ. Φαρμακίδου, τὴν ὁποίαν ἐπεθυμοῦμεν νὰ ἰδῶμεν πλέον πρᾶον καὶ πλέον ὀλιγόφυλλον εἶναι σπουδαῖον φιλολογικὸν γέννημα καὶ ὡς στοιχεῖον τῆς συγχρόνου ἱστορίας καὶ ὡς ὕμνος ἀποπεμπόμενος εἰς τὴν δημοσιότητα, ἢ ὁποία καθημέραν ριζώνεται εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος.